

De triomfboog van de Romeinse keizer Galerius.

gen 61.439 Joodse, 45.867 Ottomaans Turkse en 16.205 inwoners van andere nationaliteiten. En van die laatste twee groepen was het overgrote deel moslim. Thessaloniki was in 1913, aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, een Joodse/islamitische/Ottomaanse stad, een stad waar op vrijdag aan het einde van de middag de ene helft van de bevolking zich naar een van de vele tientallen moskeeën spoedde voor het middaggebed, terwijl de andere helft in een van de bijna veertig synagoges zat ter voorbereiding op de sabbat. Een stad ook waar men op straat behalve Turks voornamelijk Iberisch Jiddisch hoorde spreken.

Er wonen geen moslims in deze Griekse stad, behalve een kleine groep, die van Albaanse afkomst is,' schrijft de *Encyclopedia Britannica* in 1937. En over de Joodse bevolkingsgroep zegt deze gezaghebbende encyclopedie dat hun aantal op dat moment de 40.000 niet overschrijdt. Een geschiedenis van immigratie, emigratie en zelfs gedwongen bevolkingsuitwisseling had in minder dan dertig jaar het percentage moslims van bijna veertig tot vrijwel nul gereduceerd. Het toenemende antisemitisme en de algemeen verslechterde economie zorgden er verder voor dat tussen 1913 en 1937 ook een aanzienlijk deel van de Joodse bevolking uit Thessaloniki was vertrokken. De verschrikkelijke stadsbrand van 1917, waarbij het grootste deel van de Joodse wijk volledig in as werd gelegd, versnelde dit proces nog aanzienlijk. Uit bewaard gebleven documenten van de Griekse havendienst weten we bijvoor-

beeld dat alleen al tussen mei en november van het jaar 1918 dagelijks ruim zeventig Joodse gezinnen het land per schip verlieten.

Het gezang van de muezzin vanaf de minaret had in 1937 dus al plaatsgemaakt voor het gebeier van de kerkklokken. De vrijdag, traditioneel de vrije dag voor de moslims, was ingeruild voor de zondag als officiële rustdag, en de stilte die grote delen van de oude binnenstad op zaterdag (de Joodse sabbat) kenmerkte, werd in toenemende mate verstoord door schreeuwende christelijke handelaren die de vrijgekomen plaatsen op de markten hadden ingenomen.

Nog geen vijf jaar later was het helemaal gedaan met de stille zaterdagen. In 1941 werden in nog geen vijf weken tijd alle Joodse inwoners uit de stad weggevoerd; 95 procent van hen vond vlak daarna de dood in de Duitse vernietigingskampen. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog is Thessaloniki een geheel christelijke, Grieks-orthodoxe stad.

Van de talloze Joodse monumenten zijn slechts enkele bewaard gebleven, waaronder het gebouw waarin zich het museum bevindt en een van de grootste synagoges van de stad. Dit laatste gebedshuis, merkwaardig genoeg in de eclectische stijl van het begin van de vorige eeuw gebouwd, staat in het oosten van de stad en ligt dus buiten de Joodse wijk die in 1917 vrijwel geheel afbrandde. Helaas is de synagoge slechts van buiten (deels) te bezichtigen. Het gebouw wordt nu gebruikt als depot door de archeologische dienst.

Ottomaanse monumenten zijn in

de binnenstad ook nauwelijks meer te vinden. Een groot aantal lag ook in dat deel van de stad dat in 1917 in vlammen opging. Wat daarna nog resteerde aan objecten die aan de Turkse tijd herinnerden, is vrij snel na de grote volkerenruil van 1923 door de Grieken afgebroken of verwoest. Slechts enkele belangrijke moskeeën zijn na de (afgedwongen) vergriekening van de stad (weer) veranderd in kerken. Zoals de Pannagierkerk met zijn beroemde tongewelf en de al even beroemde Hagia Sofia-kerk. Bij de 'restauratie' van deze uit

De Romeinse keizer Galerius maakte het tot zijn hoofdstad

de Byzantijnse tijd stammende gebouwen zijn alle sporen uit het verleden, zoals de minaretten en andere elementen die met de islam verbonden waren, weer verwijderd.

Het belangrijkste nog min of meer intacte Ottomaanse bouwwerk is een fort, hoog boven de stad op de citadel. Helaas is het al jaren gesloten wegens werkzaamheden. Volgens het bij de ingang geplaatste bord wordt het in 2010 weer geopend. Maar de staat waarin grote delen van de buitenmuren verkeren, doet vermoeden dat die datum niet gehaald zal worden. Vanaf dit fort is overigens een uiterst boeiende en fraaie tocht mogelijk langs de middeleeuw-

se stadsmuren van de stad. Deze uit de twaalfde en dertiende eeuw stammende muur is nog vrijwel geheel aanwezig. In de lagere delen is bovendien duidelijk te zien dat hij gebouwd is op een Romeins origineel.

Op onze tocht langs de westelijke kant van de omwalling deden we een merkwaardige ontdekking: achter de muur, niet ver van waar nog de restanten van een Romeinse stadspoort zichtbaar zijn, hoorden we Turks spreken. Er bleek daar nog een kleine groep Turks sprekende moslims te wonen. Van hen hoorden we dat hun familie tijdens de grote volkerenruil van 1921 en 1923 geweigerd had te vertrekken. En hoewel er ook later nog enige druk op hen was uitgeoefend, wonen ze nu nog steeds op de plek waar hun voorouders ook woonden. Er is onlangs zelfs een bescheiden (nieuwe) moskee in hun buurt gebouwd.

In het centrum van de stad zijn nog wel talloze Byzantijnse kerken te vinden, waaronder de zeer fraaie basiliek van de Heilige Demetrius. Aan de oostkant van het centrum is een groot deel van het paleis van de Romeinse keizer Galerius blootgelegd. Deze keizer, die van 305 tot 310 regeerde en Thessaloniki tot zijn hoofdstad maakte, is ook degene die de opdracht gaf tot de bouw van de Rotonda. Dit imposante achthoekige gebouw is een van de best bewaarde Romeinse gebouwen van de stad. Maar nog interessanter dan de antieke buitenkant is de binnenkant. Want daar kun je de hele geschiedenis van de stad terugvinden. Gebouwd als mausoleum voor een Romeinse keizer op de plek van een ou-

der heiligdom, werd het, al snel nadat Thessaloniki bij het Byzantijnse Rijk was gevoegd, omgebouwd tot kerk. Toen de moslims in 1430 de stad innamen, was een van de eerste dingen die zij deden deze kerk veranderen in een moskee. Intussen zijn alle herinneringen daaraan al weer verwijderd en is men druk bezig om de Byzantijnse fresco's, die onder een dikke laag witkalk waren verdwenen, in de oorspronkelijke staat terug te brengen.

Behalve de Rotonda en het paleis is er nog een gebouw dat verbonden is met keizer Galerius: de grote triomfboog. Deze imposante ereboog, die een kopie moest zijn van de beroemde boog van Titus in Rome, is vanwege zijn omvang en zijn centrale ligging, precies op de kruising van twee belangrijke straten middenin de stad, nauwelijks te missen. Dat geldt trouwens ook voor het paleis. De werkelijk prachtige gerestaureerde restanten liggen midden op, of beter gezegd onder een groot plein tussen de belangrijkste oost-westverbinding van de stad en de boulevard en zijn omringd door leuke terrassen.

De ontdekkingstocht door historisch Thessaloniki, die in het Joods museum begon, kan heel goed afgesloten worden in een ander onbekend museum van de stad, het geboortehuis van een van de belangrijkste historische figuren van de vorige eeuw en stichter van de moderne Turkse staat, Mustafa Kemal Atatürk. Het huis, een bedevaartsoord voor alle Turken die de stad bezoeken, bevindt zich op het terrein van het Turkse consulaat. En ook dit museum staat niet op de kaart van het toeristenbureau.